

САНГА ОЛОХ

№ 20 (11948) • Ылам ыйын 31 күнэ, 2024 сыл, бэстинсэ • 12*

Бу
күөмэргэ

Ыһыах — 2024

Олонхо ыһыаҕар Чурапчы
улууттан 240-ча киһи
барыаҕа/2

Кэпсиэхпин баҕарабын

Артемьевтар дьыэ
кэргэн «Уйа» куонкурус
кыайыылаахтара/4

Устуоруйа чахчылары

Сэдэх дьылҕалаах лүһүгүрүүр
тэлиэгэ /6

“Арасыйыа кырачаан хотойдоро” слет үгүс үөрэнээччини түмтэ

Обону иити. Улууска аан бастакытын ытыллыбыт
слекка 6 улуустан 130-ча оҕо кытынна/3

Слет үөрүүлээх аһыллыта. ДСЭМЭН ЖЕНДРИНСКОЙ ТҮҮЭРИИТЭ.

Тэттик

Мындаҕайыга Данил Павлов биригээдэтэ ыһы үгэнигэр сылдыар

Бу күнүргэ Мындаҕайыга Боччохочу
апааска Данил Павлов 10 үлэһиттээх бири-
гээдэтэ ыһы үлэтин үгэнигэр сылдыаллар.
Күн-бүгүн 50-ча гаа сиргэ эбиэс бурдугу ыһан
саҕалаата. Ону тэҥэ хортуска олордор была-
аннаахтар.

“Эбиэс бурдугу ыһан саҕалаатыбыт, сир
үлэтигэр тахсыбыппыт төрдүс күммүт. Угуор-
гу хочолуун аахтааха, барыта холбоон, 200 гаа
буолара буолуо. Ону таһынан 65 гаа сиргэ сэ-
лэһинэй бурдугу ыһыахтаахпыт. Билигин 8
тиэжиникэ тахсан үлэли сылдыар.

Хортуоппуйга үс-түөрт күнүнэн биридэ
киирэбит буолуо, 25 гаа сиргэ олордоор-
у былаанныыбын. Быйыл эмиэ улууспут
дьаһалтатын кытары 100 ыалга дуоҕаба-
даһан сылдыабын. Быйыл сажалка, сийэпкэ,
транспорттар уонна тырахтарыыстарга анаан
рациялары ылаттаабытым”, — диир Данил
Павлов быйылгы үлэтин-хамнаһын кылгастык
билиһинэрдэ.

Вова Монастырев – бойбуой иску- ствоҕа Европа Кубогун призера

Ылам ыйын 25-26 күннэригэр Босния уонна
Герцеговина Бая-Лука диэн куоратыгар
оҕолор ортолоругар IMAF (норуоттар арды-
ларынааҕы бойбуой көрүнгэр федерация-
лара) карата, ката, кобудо, кумита, кикбоксинг,
джиу-джитсу хайыскаларыгар Европа Кубо-
гун аһаҕас күрэсэ ытыллына.

Манна Арасыйыа Ген-Син-Кан оскуола-
тын иитиллээччилэрэ кыттан, биир кыһыл
көмүс, түөрт үрүҥ көмүс уонна икки боруонса
мэтээли илдьэ кэллилэр.

Манньык улахан түһүлгэсэ Италия, Швеция,
Хорватия, Сербия, Иран, Индонезия, Черно-
гория, Македония, Словения, Босния, Арас-
ыйыа о.д.а. дойдулар ыспарсымыаннара кы-
тыннылар.

Биһиги улууспуттан бу көрүҥгэ Егор
Куприянов саһайааччылаах Семен Новгоро-
дов аатынан Чурапчы орто оскуолатын 8 кы-
лааһын үөрэнээччитэ Вова Монастырев ката
көрүҥгэ 2-с миэстэ буолла уонна от күөх куру
ылары ситистэ.

Чурапчылар халаан уутуттан эмсэҕэ- лээбиттэргэ көмөлөстүлэр

Нам улуутугар халаан уутуттан эмсэҕэлээбит-
тэргэ Чурапчы улуунун олохтоохторо, урба-
анныыттар, тэрилтэлэр туора турбакка, гума-
нитарнай уонна харчынан көмөнү көтөөхтүк
аһаллылар. Көмөнү «Чурапчына» дьахтар
түмсүүтэ сүрүннээн, уопсайа 2 мөл 800 тыһ
солк суумалаах көмө ылам ыйын 28 күнүгэр
Дьокуускайга айаннаата.

«Норуот күүһэ-көмүөл күүһэ» диэн этэллэр.
Биһиги биир дойдулаахтарбыт хаһан даҕаны
туора турбакка, олох очурдарыгар түбөспүт
дьонго өрүү көмөлөһөллөр. Бу да сырыы-
га үтүө сүрэхтээх биридиилээн дьонтон саҕа-
лаан, урбаанныыттарга тийэ малынан-са-
лынан, үбүнэн көмө киридэ.

Манньык үтүө дьонноохпутунан киэн тутта-
быт, махтанабыт.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Ылам ыйын
31 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Бэс ыйын
1 күнэ
СУБУОТА

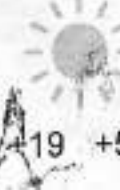
Бэс ыйын
2 күнэ
БАСКЫҤЫАННЫҔА

Бэс ыйын
3 күнэ
БЭНИДИЭННИК

Бэс ыйын
4 күнэ
ОПТУОРУННЬУК

Бэс ыйын
5 күнэ
СЭРЭДЭ

Бэс ыйын
6 күнэ
ЧЭППИЭР

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Саха сиригэр халаан
уутун аһары уонна
баһаары утары бэлэм
боппуруостарын көрдүлэр

Дьокуускайга дойду ыксаллаах быһыыга-майтыга министир Александр Куренков ыппыт мунньагар Саха сиригэр халаан уутун аһары уонна баһаары утары бэлэм боппуруостарын көрдүлэр. Айсен Николаев биһиги дьон олохун күннээҕи сүһүгэр кылларарбитигэр түргэнник, бюрократизма суох үлэлиэхтээхпит диир бэлэстээтэ. Министир оскуола эхсэмээнэрин ытарга, эмсэҕэлээбит эбийиэктэргэ уоттан сэрэхтээх буолууга, ону тэнэ эпидемиология өттүнэн куттала суох буолууну хааччыйыыга, ууттан сабалаан тутуу матырыйаалларыгар дьэри сыана үрдүүрүн хонтуруолдуурга бөлөмтону уурарга соруудахтаа. Быстах кэмгэ олорор пууннары тэрийэр үлэ уонна волонтердар онорор комолоро үрдүк таһымнаахын бэлэстээтэ. Федеральнай киинигэ эминэн, бытыылкалаах уунан, аһынан-чөлүнэн уонна иттир пушкарарынан хааччыйыыга сайаалкалары биэрэргэ соруудахтаа. Александр Куренков Саха сирэ ойуур баһаарын боксууга бастыг уопутун бэлэстээтэ уонна быһыл дойдуга бырабыыталыстыбатын анал хамыһыйатын баһаарытынан эргийиингэ ойуур баһаарын сэрэтиигэ уонна боксууга үлэни тэрийиини тупсарыыга пилотнай бырайыах олоххо киирэр диир эттэ.

Татарстан уонна Саха сирэ
бииргэ үлэлээһиннэрин
кэнэтии боппуруостарын
дүүллэстилэр

Ил Дархан Татарстан Бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин солбуйааччы, татардар аан дойдутаагы кэнигириэстэрин Национальнай сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Василь Шайхразиев кытары өрөспүүбүлүкэлэр икки ардыларыгар бииргэ үлэлээһини кэнэтии боппуруостарын дүүллэстилэр. Ил Дархан Раис Рустам Минниханов кытары түһэрсит дуогабардарын чэрчитинэн, Дьокуускай уонна Казань икки ардыларыгар салгын аалынан быһа көтүү аһыллыбытын бэлэстээтэ. Өрүттэр эһинил Дьокуускайга федеральнай Сабаттуйу уопсай күүһүнэн үрдүк таһымна тэрийиэхпит диир кэпсэтилэр.

Оһуохай күнэ аан
бастакытын бэлэстэннэ

Ил Дархан Саха сирин олохтоохторун аан бастаан бэлэстэнэр Оһуохай күнүнэн эгэрдэлээтэ. 2022 с. сэттинньигэр оһуохай Арасыйыа норуоттарын култууратын нэһилиэстэбитин шедеврдарын испиһигэр кыллэриллибитин санаатта. 2022 с. бастыг оһуохайы этэччилэргэ Ил Дархан анал истипиэндинь этэ олохтомута. Сыппара пуондатын тэрийи уонна научнай-популярнай энциклопедияны оҥоруу бастыг оһуохайы толоруулары үйэттэр. Билигин тэриллэр айар мастарыскайга оһуохайы этэччилэр бэйэлэрин уопуттарын үлэстэхтэрэ. Оҕолор уонна ыччаттар, улахан дьон ортолоругар бэстибээлэр, куюкурустар сыл айы ытыллыахтара.

Тутуу үлэлэрин сүрүннүүр
суһал ыстаап мунньага
тэрилииннэ

Айсен Николаев өрөспүүбүлүкэ национальнай бырайыактар уонна судаарыстыбаннай бырагыраамалар чэрчилэринэн тутуу үлэлэрин сүрүннүүр суһал ыстаап мунньаҕын ытта. «Уһук Илингэ 1000 тизгэн» бырагырааманан быһыл 102 мөл. солк. үп көрүллэн, Дьокуускайга уонна аҕыс улууска 14 элбөх кыбартыралар дьэ тизгэнэ тупсарыллар. Онтон 12-гэр бөдөрөчүт баһаарыллыбыт. Хаалбыт икки эбийиэккэ хантараагы баттаһы үлэтин түргэтээргэ соруудахтаа. «Куттала суох хаачыстыбалаах суоллар» национальнай бырайыагынан 7 эбийиэккэ суолу тутуу кыраапык быһыытынан баран иһэр. «Ыраас уу» национальнай бырайыагынан 6 улууска уунан хаачыйар тиһик оҥоһуллуохтаах, үлэ дойдуга тутуутун министэриэстэбит кытта чуолкайдааһыт кыраапыгынан барар.

СӨ Ил Дарханын уонна Бырабыыталыстыбатын
пресс-сулууспата.

Олонхо ыһыаҕар
Чурапчы улууһуттан
240-ча киһи барыаҕа

Ыһыах - 2024. "Айылгы" НАДь улахан саалатыгар Олонхо ыһыаҕар кыттааччылар, тэрийээччилэр сүбэ мунньахтаатылар.

Елена МАКАРИНСКАЯ

Быһылгы өрөспүүбүлүкэтээҕи Олонхо ыһыаҕа бэс ыйын 20-21 күннэригэр Амма улууһугар "Сангарар сангам сататын сабадалаан, этэр тылым эгэлгэтин эридьэстээн" диир ааттанан ытыллыаҕа. Чурапчы улууһуттан ыһыахха кыттааччылардьын, тэрийээччилэрдийн барыта 240-ча кэригэ киһи бараары тэринэ сылдьар.

"Айылгы" НАДь улахан саалатыгар кыттааччылар, тэрийээччилэр сүбэ мунньахтаатылар. Мунньаҕы улуустаагы култуура салалтатын начаалынныыга Петр Гуляев сүрүннээтэ. Тырааныспар, аһылык, хонор сир боппуруостара көрүлүнүлэр уонна бэлэмнэни хайдах баран иһэрин кэпсэтистилэр.

53 олонхону толорооччу, 16 оһуохайдыт, 23 чабырҕахсыт, 12 хомусчут, 15 кырымпаһыт, 11 тимири ууһа, 5 мас ууһа, 1 ох саанан ытааччы, 35 таҕас-сал уонна кыл уустара, 26 спортсмен кытта бараары бэлэмнэнэллэр. Олонхоҕо бэлэмнэни үчүгэй, ситиһиһлэр бааллар. Улахан дьонго Анатолий Христофоров, саҕа олонхоһут Юрий Толстоухов, ыччаттарга Анатолий Захаров о.д.а араас таһымнаах күрэххэ кыттан ситиһиллэннилэр. Оҕолорго улуус, өрөспүүбүлүкэ күөн күрөстэригэр ситиһиллэммит Хайахсыттан Айыына Евграфова, Хатылыттан Кристина Максимова, Чурапчыттан Туйгууна Павлова, Болтонот-

тон Сайаан Максимов, Чакыртан ини-бии Роберт, Тима Макаровтар кыттыахтара. "Айылгы" норуот айымньытын дьэстэтиһэн Марианна Диодорова салайааччылаах саҕа бөлөх баар. Одьулуунтан 9 эр киһи олонхону толорор ураты нүөмэри бэлэмниин сылдьаллар. Дьэ кэргэниһин кыттыыга Еддокия уонна Петр Калачевтар сизиннэрин, уолаттарын илдьэ барыахтара. Бэйэлэрин кэмнэригэр Калачевтар дьэ кэргэниһэ диир Арасыйыага тийэ билибит ансаамбыл, оһон билигин хат сөргүтүлэн кыттыахтара. Дмитрий Попов салайааччылаах "Кыл кырымпа" ансаамбыл тэрилиинэ, бары да талааннаах дьон түмүстүлэр. Саамай элбэх кыттааччы Чакыр нэһилиэгиттэн барар, бэлэмнэммиттэрэ ыраатта. Оһуохайдыт Семен Морфонов, уустартан Ольга Седалищева, олонхону толорооччу Николай Григорьев курдук үс стипендиаттытын илдьэ барабыт. Кыттааччылар хас да көрүнгө кытталлар. Холобур Валерий Корякин дэгэрэг ырыага уонна кырымпага кыттыаҕа. Ити курдук бэлэмнэни бара турар", - диир Олонхо киинин исписалиһа Валерий Герасимов сырдатар.

"Бу бөлөх ансаамбыл-миннэн Олонхо ыһыаҕар диир сыалланан үөскэбитэ. Бастакы холонуубутун Оһуохай күнүгэр тахсан боруу-балаабыппыт. Уус-уран салайааччыбыт Чакыртан Сардана Макарова буолар. Бастакы холонуу кэнниттэн кырымпага дьобурдаах дьону эһин хомуйарга диир кэпсэтибит. Бэлэмнэни үчүгэй", - диир "Кыл кырымпа" салайааччыта Дмитрий Попов билиһиннэрэр.

Сайынҕы сынньалан.
Улууспутугар оҕолорго сайынҕы
сынньалан саҕаланна

Наталья СИБИРЯКОВА

Сыл айы, буоларын курдук, улууспутугар оҕо сайынҕы сынньалаҕын тэрийи саас эрдэттэн торумнанан ситимнээхтик ытыллар. Бу туһунан улуустаагы үөрэх управлениетын итти уонна эһи үөрэхтээһин салаатын салайааччы Евгения Чичигинарова кылгастык сырдатар:

"Быһыл Чурапчы улууһугар, уолсайа, 25, ол иһигэр 19 күнүскү, 2 хонуктаах, 4 балаакканан лааһыр үлэлиирэ былааннанар, ону таһынан өрөспүүбүлүкэтээҕи таһымнаах итиэнэ Краснодарскай кыраай эбдигирдэр лааһырдарыгар эһиэ улуус оскуолаларын үөрэнээччилэрэ уонна байыаннай дьайыы кыттыылаахтарын оҕолоро анал сменаларга барыахтара. Сайын устата 1830 оҕо лаа-

һырдарынан хабыллыаҕа.

Чурапчытаагы дьарыктаах буолуу киинин нончү профилактической учуокка туһар оҕолорго сокуоннай саастарын ситэ илик оҕолор дьыалаларын көрөр уонна киһилэр бырааптарын көмүскүүр хамыһыйаа быстах кэмгэ дуогабар түһэрсэн, туһалаах сайынҕы сынньалаҕы тэрийиһэ.

Аныгы үйэ сизиннэ, сайынҕы сынньалан түгэниһэ араас социальнай ситимнэргэ сырдаталлыахтара. Оҕолор бары уһун сынньалаҕыгарын интэриһинэйдик, туһалаахтык атаарыахтара диир эрэнэбит.

Ити курдук, үтүс оҕону хабар, умнуллубат сайынҕы түгэниһэ бэлэхтинир, үлэ, спорт, үөрэххэ, доруобуйаны тупсарыыга, оһон да атын хайысхага туһуламмыт лааһырдар күргүмнээх үлэлэрэ номуо саҕаланна.

Сахалыы тыыннаах сөрүөлэрэ аар саарга биһирэннэ

Ситиһии. Саха сириттэн кинилэр эрэ финалга тахсыбыттара. Манна Дойду үрдүнэн барыта 56 хампаанна кытынна.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

2019 сыллаахха Красноярск куйоракка саҥардыы үөрэхтэрин бүтэрбит икки эдэркээн кыргыттар Аиу Гансич уонна Айталиа Брызгалова дойдутарыгар – Саха сиригэр эргиллэн кэлэн, “НОМАДА” диэн архитектура бюротун төрүтээбиттэрэ.

“НОМАДА” англия тылыттан кэс дьон диэн тылбаастанар. Үлэлэрин сүрүн көрүгүнэн уопсастыбаннай уонна социальнай эйгэни бырайыактааһын, туспа эйгэни, аныгылыы эттэххэ, дидайн-кодами онгоһуута буолар. Биһир биллэр, саамай улахан үлэлэринэн Өлүөхүмэ куоратын маастар-былаанын онгорбуттара.

Сылын аайы ытыллар “АРХ Москва” норуоттар икки ардыларынааҕы архитектура уонна дизайн быыстапката быһылма ыйын 22-25 күннэригэр ХХХ төгүлүн ытылына. Онно “NEXT” диэн бырайыакка эдэр архитектурнай бюролар куонкурустарын бастакы түһүмэлэр кыттан, 10 бастыгнар ортолоругар ааттанан, Саха сириттэн кинилэр эрэ финалга тахсыбыттара. Манна Дойду үрдүнэн барыта

56 хампаанна кытынна.

“Быыстапка #0Пользе диэн туспа тизмэлээх. Кинилэр манифестытыгар дойдубут төрүт үгэһиттэн, өбүгэ ситимин тардар быыстапкаларыгар “Сөрүө гамак” дыкти кэрэ өйдөбүлүн, дьон сыһыанар, алгыстанар, санааларын сааһылаан аһар түһүлгэлэрин толкуйдаабыт этилэрэ. Онуоха “манньк бырайыак төһө оруннааҕый” диэн миэхэ быһа сибээскэ тахсыбыттара. Мин тутта эдэр дьон өбүгэ киэнг төрүт эйгэтин сөпкө сааһылаан ылынарын олус биһирээн истибитим. Сөрүөнү оноруу суолтатын, үгэс буолбут ньымаларын, бэйэм да кистээбэккэ эттэххэ, хойукка диэри улаханньк өйдөөбөт

этим, ол эрээри айылҕам этиитинэн онгорор этиитим кирибитэ. Аны онгоһулар матырыһаал төһө элбэх буолара, ойуутун суолтата, хайдах өрүлэр ньыматын да билбэт этибит, ол эрээри өрөргө сөбүлэспитим. Кээмэйинэн 6 мистэрэ уһуннаах, 80 см кэтиттээх буолар диэн сөһүнөстүбүт. Аргый наллаан тэринэн сааһылаабыт, арай сыйыа-бааһа сааһылаан, туттар малбыт-салбыт баар буолан истэ, аны соботолун итиччэ үлэни ылынарым эмиэ дыксийнарда. Ол иһин эдэрийим кэриэтэ саныыр дьүөгэбин, төрүт үгэһинэн ситиһии хатар Мария Николаевна Сысолатианалыын сүбэлэстим. Кини тутта сөбүлэһэн: “Онгорон көрүүххэ.

Ситиһии эрэ хатааччыбын, сөрүө онгорон көрбүт суох, боруобалыахха”, — диэтэ. Мин олус үөрдүм, онтон эбии кими ыгырарбытын толкуйдаан баран, биһир дьүөгэбин Христина Никитична Седалищеваны ыгырдыбыт. Дьэ, санаабытын сааһылаан, үлэбитин сааһылаан бардыбыт. Онтон туран, Мотрена Алексеевна Аржакова илиитинэн быа хатаары, бэйэтэ тылланан кирирдэ. Бу сөрүөбүтүн “Өбүгэ түөрт көлүөнэтин ситимин тардар” диэн ааттаатым. Онуоха саамай дыктигэ диэн — ойуута ол оннук бэйэтэ тахсан кэллэ. Биһиги төһө, хайдах өһүнөөх сизэл ситиһитэ тахсарынан хатан, ойуутун хайдах толкуйдаабытым курдук тахсан кэллэ. Сөрүө тыыннааһын дьэ биллибит, биһир сабы, ойууну төттөрү көтүрбэккэ, сүөрбэккэ, бэйэтэ тахсан иһэр буолар эбит. Этиллибит болдьоһор, биһир ый устата онгоһулан таһыста”, — диэн Одьулуун нэһилиэгин “Сайдыс” НАД-тин дириэктэрэ, сөрүөнү өрөөччү Валентина Аржакова кэпсээтэ.

Айталиа Брызгалова: Түмүкпүтүн 24 чыһылааҕа Кремль аттыгар иһитиннэрдилэр, финалга кирибит үлэлэри биһир күнтэ 9000 кэрингэ

киһи кэлэн көрдө. Онгоһукпут каркааһын тиит маһынан онгорбулут, биһирэхэ үүнэр мас буолан “Охонос” диэн тэрилтэ онгорон биэрбитэ. Эбийиэккэ сөрүөнү киллэрээппитин кытары, бэйэтэ үүнэн кириэн барыта диэххэ сөп. Олох атын эйгэҕэ кирибит курдук буолар эбит. Улаханньк соһуйдубут — биһир тылынан эттэххэ, шедевр буолан хаалла. Дьон-сэргэ улаханньк сизээрда, аһаан-минээн олонор ыраастаһылар, үксүн онгоһууттан сөхтүлэр, туһунан тыыннаах диэтилэр. Уон финалистан бастакы миэстэ буолары ситиһибит “Лучшее молодое бюро в России - 2024 года” кыйаһылаах үрдүк аатын ылыбыт уонна 500 тыһыынча сууманан биризмийэлэнибит. Биһиги бырайыактытын өйөөн, улахан сүбэһит, көмө буолбут, олус кылгас кэмнэ манньк сүдү кэригнээх үлэни онгорбут Одьулуун нэһилиэгин бары олохтоохторугар, биһиги үлэбитин ситэрэн-хоторон сөрүөнү онгорон биэрбит Валентина Аржакова, Мария Сысолатиана, Кристина Седалищева, Мотрена Аржакова дириг махталбытын тиэрдибит. Бу дьарыккытын салгы сайыннарын, үүнэ-сайда турун!”

Оҕону иитии. “Арасыйыа кырачаан хотойдоро” слет үгүс үөрэнээччини түмтэ

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

Ыам ыйын 28 күнүгэр Чурапчы сэлэһинньэтин Прасковья Борисова аатынан “Улыбка” оҕону сайыннаар кини былаһаакката толору оҕо чааарыйар саҥатынан, ырыанан-тойугунан, үгүсүөн-битииһин туолла: “Мы – Орлята России!” диэн этии элбэхтик иһилиннэ.

Аан бастакытын ытыллар улахан дьаһал Дойдуга Дьэ кэргэн, Саха сиригэр Оҕо саас сылларыгар аһаанна. “Арасыйыа кырачаан хотойдоро” слет илин эгээргэ үөрүүлээх түгэнигэ аһылына. Слекка барыта 11 хамаанда 12 түһүмэһинэн күрэхтэстэ. Онуоха сүрүннээн 3-с кылаас үөрэнээччилэрэ кытыннылар.

Ол курдук: Амма лицейин “Голубые береты” хамаанда, Мэҕэ Хаҥалас улууттан Тизлиги орто оскуолатын “Лучики”, Төҥүлү орто оскуолатын “Тэтим”, Таатта лицейин “Лучики”, Томпо улуутун Мэҕэ Алдан орто оскуолатын “Феникс”, Томпо улуутун Саһыл орто оскуолатын “Сулустар”, Уус Алдан улуутун Бэйдигэ орто оскуолатын “Патриоты”, Уус Алдан улуутун Лөгөй интэринээт-лицейин “Лөгөй Чөрөй”, Чурапчы улууттан Хадаар орто оскуолатын “Веселые лучики”, Семен Новгородов

аатынан Чурапчы орто оскуолатын “Искрята” хамаандаһа кыттыһыны ытыллар.

Слет үөрүүлээх аһылытыгар Чурапчы улуутун дьаһалтатын ыгытаты кытары үлэҕэ отделеһын исписэлиһэ Александро Хомус, Чурапчы улуутун үөрэххэ управлениетин начаалынньыгы 1-кы солбуйааччы Ираида Винокурова истинник элэрдэлэтилэр, ситиһиилэри баһардылар.

“Бүгүҥҥү дьаһалбыт Чурапчы улуутун историятыгар букатын хаалыа. Ол эбэтэр “Арасыйыа кырачаан хотойдоро” слет регионна уонна чуолаан илин эгээр улуустарын холбоон, улуустугар аан бастакытын ытыллар. Онон 6 улуустан 130-ча оҕо муһунна”, — диэн Чурапчы улуутун оскуоаларын дириэктэрдэрин иитэр үлэҕэ сүбэһиттарин куратора Евгения Горохова кэпсээтэ.

Хамаандаһа барыларын кэрийэ сылдьан ыйыталастаха: “Чурапчы улуута наһаа үчүгэйдик көрүстэ, күмүт да туран биэрдэ. Бу улахан дьаһалга бэлэмнэммиппит ыраатта. Чуолаан, алын сүһүөх кылаас оҕолоругар манньк тэрээһиннэр наһаа наадалар, биһир сиргэ туулуйулан олонор хаалбакка, оҕолор бэйэ-бэйэлэрин кытары билсирбэллэрэ тоҕоостоох”, — диэн тэрээһин кыттылаахтара бэлэтиэттилэр, улаханньк астыммыттарын биллэрдилэр. “Былырын салайааччыбыт

Слет түгэһэ. // Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ түһөрүттэ.

Ньургуйаана Макарова, үөрэх управлениетин начаалынньыгы уонна улуус баһылыгы кытары көрсүһэн, Чурапчы улуутун былаһааккатын талыбыттара. Мантан иннэ илин эгээрдэр сыл аайы Чурапчыга мустар буолабыт. Оттон кини улуустар Хаҥаласка, Бүлүү бөлөхтөр Уһуэ Бүлүү оройуонугар мустар слеттүүхтара. Чурапчылар олус үчүгэйдик тэриммиттэр. Манна үчүгэй көрдөрүүлээхтэр кэлэр үөрэх дьылыгар ол 4 кылааска тахсалларыгар федеральнай таһымна ыгырыллан кыттыахтара”, — диэн “Росдетцентр” олохтоох ресурснай кини бырайыактары уонна бырагыраамалары киллэрингэ отделеһын сүрүн үлэһитэ, СӨ “Арасыйыа кырачаан хотойдоро” бырагыраама куратора Светлана Ефремова кэпсээтэ.

Диана Христофорова, Семен Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатын үөрэнээччилэр: “Биһиги бу слекка эрдэтэн бэлэмнэммиппит. Хас биһирдин станция соруудахтара үчүгэйдэр эрээри “Орленок-хранитель” диэн түһүмэххэ бэйэбит Сахабыт сириг туһунан ыйытыктар бааллара буоллар, наһаа үчүгэй буолуо этэ. Инникитин атын сиргэ, холобур, пааркаба эбэтэр стадионна; өссө элбэх оҕону ыгыран кытыннараллара буоллар”.

Кыйаһылаахтар анал аатынан бэлэтиэттэһилэр:

– “Очумелые ручки” анал аат – Томпо улуутун Саһыл орто оскуолаты;
– “Умники и умницы” анал аат – Томпо улуутун Мэҕэ Алдан орто оскуолаты;
– “Герои нашего времени” –

Семен Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолаты;

– “Самые активные” – Мэҕэ Хаҥалас улуутун Тизлиги орто оскуолаты;

– “Интеллектуалы” – Уус Алдан улуутун Лөгөй интэринээт-лицей;

– “Орлята-математики” – Амма улуутун лицей;

– “Самые ловкие” – Таатта улуутун лицей;

– “Спортивный дух” – Чурапчы улуутун Семен Флегонтов аатынан Хадаар орто оскуолаты;

– “Орлята-патриоты” – Уус Алдан улуутун Бэйдигэ орто оскуолаты;

– “Дружная команда” – Мэҕэ Хаҥалас улуутун Төҥүлү орто оскуолаты;

– “Творчество и талант” – Амма улуутун Сатаһай орто оскуолаты.

Артемьевтар дьиз кэргэн — «Уйа» куонкурус кыайыылаахтара

Тиэргэн. «Ыл ийэтин Марфа Семеновнаны - Алтаана Кэрэни кытта сэлэргэстибит.

Марфа ПЕТРОВА

Улууска дьиз кэргэн декадатын чэрчитинэн «Уйа» дьиз кэргэн күрэхэ буолан ааста. Иккис төгүлүн ытыллар бырайыак ааптарынан элбэх оҕолоох ийэ, урбаанныт Анастасия Афанасьева буолар. Бу күрэххэ Кытаанахтан Альбина уонна Иван Оконешниковтар, Мугудайтан Евдокия уонна Александр Колтовскойдар, Хадаартан Марфа уонна Рустам Артемьевтар уонна Чурапчыттан Ольга, Михаил Тарасовтар дьиз кэргэттэрэ кытыннылар.

Уопсай түмүккэ кыайыылаабынан Хадаартан Артемьевтар табыстылар. Онон бүтүгү хаймакка кинилэри элэрдэлээн туран, сырдатары, бу күннэргэ ыл ийэтин Марфа Семеновнаны - Алтаана Кэрэни кытта сэлэргэстибит.

●●● Марфа Семеновна, бастатан туран, баһаалыста бэйэ уонна дьиз кэргэниг туһунан билиһиннэрэ түэ эрэ.

●●● Мин — Анна улууну Сатай нэһилиэгиттэн төрүттээхпин. Кэргэним Рустам — Одьулуунтан төрүттээх. Кыра сылдьан ийэтинэн Хадаарга көбөн кэлбиттэр. Онтон ыла, Хадаары иккис дойду оҕостон олоһор. Билигин Уоржа участкагар хоччулунай операторунан, мин Хадаар дьаһалтатыгар экономика кылаабынай инспектининэн үлэлинибит. Былырын ыл буолбуттун 10 сылын бэлэстээбиппит. Үс күнгэ көрбүт көмүстөрүт, оҕолорбут — уолбут Дьулуэ 10-с кылааһы, Алина уһууһаны ситиһилээхтик бүтэрдилэр. Кыра кыыспыт 5 саастаах, уһууһан иитиллээччигэ буолар.

●●● Куонкуруска бэлэмниһинигит хайдах ааста?

●●● Куонкурус туһунан Хадаардаады норуот айымньытын дьэтин уус-уран салайааччытынан Лия Лукинатан истиһиппит. Кини эрийэн, кыттарбытыгар сүбэлээбитэ, балаһыанньатын билиһиннэрбитэ. Мин интэриэһиргээн, холонон көрүүххэ сөп эбит дин санаабытым эрэри, аҕабыт үлэтигэр буолан, тутта сөбүлэспэтибим. Кэргэним кизэ сибээскэ тахсытыгар эрийэн эппипэр, ылыммыта. Кырдыгынан эттэххэ, онно улаханньык соһуйбутум. Төдө диэтэххэ, куонкурус орубуна кус кэмигэр түбэхэр этэ. Аҕабыт кыра оҕо эрдэбиттэн бултуурун сөбүлүүр, ол иһин баччаларга наар тыаҕа сылдьааччы.

Күрэхпит бастакы түһүмэҕэ — бэйэни билиһиннэри. Биһиги «дьиз кэргэн — биир ситим» буоларын туһунан өйдөбүлү тиэрдиппит. Сылга бастаан, аҕабыт сити тутан киирбитэ, онтон мин, онтон биридиннээн оҕолорбут киирэн,

● Куонкурус кыайыылаахтара тэрийээччилэри кытта.

биир сити оҕорбуттун. Салгыы дьиз кэргэммит үгэстэрин сырдаппыппыт. Кыра кыыспыт кыбыстыбакка, толлубакка бэйэтин туһунан олус үчүгэйдик билиһиннэрбитэ. Түмүккэ пазл хомуйан, Ыл саргытын сылын эмблематын таһаарбыппыт. Манна иднэйэтигэр саҕалаан, хас биридии хамсаныбытыгар тийэ барытын хореограф Изабелла Адамова көмөлөспүтэ.

Иккис түһүмэххэ аҕалар кус үргээһинигэр күрэхтэспиттэрэ. Аҕабыт сибээһи чыккымайы үргээн, бириэмэтинэн иккис бүппүтэ. Дьүлүлүүр сүбэ үлэ хаачыстыбатын эмиэ көрөр буолан, аҕабыт бу түһүмэххэ эрэллээхтик бастаабыта.

Үһүс түһүмэх — «Уйа» куонкурус. Манна хас биридии дьиз кэргэн сорудах быһымынан, бэйэлэрин фантазияларынан араастан быһыылаан таһаалаан, кизгэтэн-симээн оҕорбут уйаларын аҕабыттар. Ону оҕолор кэпсэтилэр, көмүскэтилэр. Биһиги оҕолорбутун кытта кумаадынан лабаалары оҕорон, чыычаахпыт уйатын кизгэппиппит. Түгэнинэн туһанан, биһиэхэ ыйан-кэрдэн биэрбит норуот маастарыгар Ирина Филипповаҕа уонна уран тарбахтаах иистэннэһиҥэ Татьяна Дьячковаҕа махтанабыт.

Төрдүс түһүмэххэ ийэлэр күөрчэһи ытыыһыга сатабыллытын көрдөрдүбүт. Ирдэбилиһин, бары «Чурапчы» ТХПК 25 бырыһыаннаах сүөгэйиттэн оҕорбуттун. Онтукайбыт дьиз иһигэр туран, сыллыан, күөрчэхпитин сии уһунуку ытыыбыппыт. Мизэ саамай хойуу буолан, бу түһүмэххэ бастаабытым

●●● Куонкурус туһунан тус санааҥ?

●●● Куонкуруска сатабыллаах, ураты көрүүлээх ыаллар кэлбиттэрин бэлэстии көрбүтүм. Бу бырайыак — олус интэриэһинэй. Дьиз кэргэни түмэр. Холобур, кини күннээҕи олоһор сарсыарда туран, ким үлэтигэр, ким оскуолаҕа тарҕаһан

хаалар эбит буоллахпытына, биһиги бу күрэххэ кыттаары, кыайаары, биир сонун түбүккэ, биир сыалга сырыттыбыт. Онон оҕону кытта тэҥнэ үлэлэһэргэ, чугасыйарга туһалаах бырайыак дии санаатыбыт. Эһиил өссө да ытылларыгар эрэнэбит. Быйылгы күрэххэ ардахтаах баҕайы күннэр тураннар, нэһиликтэр суоллара дэлби алдьанан, элбэх дьиз кэргэн кэлбэтэбин истибитим. Биһиги хас да дьааһык сахалыы ас арааһын астаабыт, тэрини бөҕө тэримит буолан, санаабытын түһэрбэккэ айанныырга санаммыппыт. Манньык суолга-иискэ сүрэх баастаах буолан айааннааччы суоҕа. Ону итинчэ сыраллаһан баран, тиһэҕэр дьэри тиэрдэр сыалтан турумуппут. Сарсыарда эрдэ туран, сирбитин аһатан, айаммыт, сырыбыт табылларыгар көстүбэт күүстэртэн көрдөспүтүм.

●●● Алгыс сиэрэ-туома эһиги дьиз кэргэнигэ оруола?

●●● Биһиги дьиз кэргэн сахалыы сиэри-туому, өбүгэ үгэһин тутуһабыт. Алгыс дьиз кэргэни биир санааҕа түмэн, сыалы ситиһэргэ, иллээх-эйлээх буоларга көмөлөһөр саарбахтаммат. Өбүгэлэрбит айылҕабын алтыһан, төрөөбүт дойдурар харыстаан, ытыктаан олодохторо. Аҕабыт дьин сахалыы иттиилээх, оҕолорун эмиэ оннук уһууар. Кини оҕо эрдэбиттэн бука-алка сылдьар буолан, айылҕаҕа харыстабыллаахтык сыһыаннаһар, сиэри-туому тутуһар. Хас биридии оттон-мастан көрдөһөр, дьыл түөрт кэмигэр хайаан да эбэтин киирон аһатар, уотун айах тутар. Мин 40 сааспар кэлэн, сахабыт итэбэлэ диригин, мындырын өйбүтүн-санаабынан, куппунан-сүрбүтүн ылыммын. Быйыл арыллан, хохон суруйар буоллум. Биир хохоммун биир кыыс билэр дьонум статуһугар көрөн, ыйыталаһан, мизэ сибээскэ тахсытыга, алгыс көрдөһөн суруйтарбыта. Онтон

саҕалаан дьонго алгыс суруйабын. Араас кыһалҕалаах дьон кэлэн көрдөһөөччүлэр. Алгыс дьиз — көрдөһүү буолар. Арчыламмыт күнүгүтэн күн аайы, сарсыарда аайы махталынан уһуктуохтааххын. Көрө-истэ, арааччылыы, арчылыы сылдьар Үөһээ Үрдүк Айыыларбытыгар, ытык өбүгэлэрбитигэр махтаныахтаахпыт. Дойдум дьонугар-сэргэтигэр сарсыарда аайы махтанабын. Бу дьон суоҕа буоллар, мин эмиэ манна суох буолуом этэ. Бу дойду ытык иччилэригэр, улуу кырдыаҕастарыгар эмиэ махтанабын. Кинилэр сылаас харахтарынан көрөн, хоннохторугар уктан, дьизбитин-уоллугун туттан, Һай-Һат дьиз саха буолан сандааран олодохтот. Алгыс суруйуутун этэр буоллаха, арааһа, итинник буолуохтаах быһыылаах. Түүлбүтүн-биппинэн да көгүл ылан турабын дьэхпин сөп.

●●● Иллэн кэмигитигэр туһунан сөбүлээн дьарыктанабыт?

●●● Саамай сөбүлүүрүм — өрөбүлгэ дьоммор бурдук аһын астаан күндүлүүбүн. Ону таһынан кыралаан иистэнэбин. Халадаайбын, хаһыаччыкпын бэйэм тиктибитим. Мань сэрэ кыргыттарым халадаайдарын, этэрбэстэрин, оҕолорбор араас маскарааттары, үгүс таҕастарын тигээччибин. Иһим хаачыстыбалаах буоларыгар дьулуһабын, кыһаллабын.

Уолбут Англия тылын интэриэһиргээн үөрэтэр, инникитин учуутал буолуон баҕарар. Оскуолаҕа сүүрүүнэн дьарыктанар, улуус, өрөспүүбүлүкэ таһынаах күрэхтэргэ ситиһилэрдээх. Билигин аны мас тардыһытыгар дьарыктанан эрэр. Көмүүтүргэ бэйэтэ үөрэнэн, араас чаастары холбоон, быйыл компьютернай блогу оҕорон үлэлэтэр. Табаарыстарын алдьаммыт көмүүтүрдэрин дьэтигэр аҕалан өрөмүөннээччи.

Алина уһууһаныгар ылым-үгүсүлүүр. Быйыл улуустааҕы олоҕхо күрэһигэр

бөлөһүнэн кыттан, бочуоттаах иккис миэстэ буолан кэлбиттэрэ. Биһиги кыыспыт Айыы Умсуур удаан ырыатын толорбута. Кыра кыыс кыралаан хохон ааһар, уһууһаныгар ситиһилэрдээх. Эдьийин үгүстэн ылымыр, үгүсүлүүр буолан эрэр.

●●● Марфа Семеновна, истин кэпсээниг иһин махтанабын. Дьиз кэргэнигитигэр байылыат олоҕу, ситиһилэри баҕарабын уонна түмүккэ улууспут дьонугар-сэргэтигэр алгыстаах баҕа санаабын тиэрдэргэр көрдөһөбүн.

●●● Сырдык санаабынан, айылҕа анаабытынан, сахалыы саймаархай санаабынан, тарта-рылаах тылбынан бүтүгүн күнүтүөтүгэр Чурапчы дьонун мааны дьонугар-сэргэтигэр анааммын Алгыс тылларбын амалыдаһым буоллун.

Тоҕус хаттыгастаах
Тоҕус манан халлаанга олохтоох,
Үт-аас олохтоох,
Үкэр быгыт укталлаах
Үөһээ Үрдүк Айыыларым!
Ааттара ааттаммат
Улуу кырдыаҕастарым,
Сир түмүктэрэ
Хотун эдьийдэрбит,
Бэтлэх буолан мичик ыһык дьа,
Үс хара бараа күрүскүтүгэр
Үгэ-сүктэн көрдөһөбүн.

Тоҕус төмүрдөөх Чурапчы улууну
Туруу үлэһит, ытык-мааны
Дьонун-сэргэтин, үгүс үгүсүлүн
Үтүө хараххытынан көрөһүт
Анал тустаах аартыктарыгар
Алгыскытын түһэриг дьа...
Үрдүгүрүттэн үгүс үгүсүлүн,
Аныларыттан аргыһар

арҕыбатын,
Охтоохтон охтубат оҕолуулаан,
Саалаахтан салыыбат соргулаан!
Үс бүтэй күрүлээһинит
Бөҕө, чиргэл турууттан,
Санааларын саргылаан,
Тоукүлүдэрин тобулларын,
Сатабылларын салайып,
Саргы-дьаалыны үксэтип!
Тоҕус үйэ арҕаһыгарын тохору
Алгыс үйэ арҕаһыгарын тохору
Өлбөт-сүлүм үстээн,
Кэтит-кэрэ кэскиллээт,
Чулуу ыччаттарбытын,
Үгүс үгүсүлүрүтүн
Сылаас ытыккытыгар

тутангыт
Көрө-истэ сылдьып,
Арыалы-арааччылыы туруп,
Ил-эйи түстээһинит
Дьоллоох-соргулаах
Олох уһаныгыт! - дьоммун
Көрдөһөбүн-ааттаастаһым,
Махталым маанытын
анааһым,
Талталым талбатын
тиэртэһим,
Этэр тылым эйгэлээх булуохтун,
Саҕарар саҕам саргылаах
булуохтун!

Дом! Дом! Дом!
Дом иһи Дом!

Алтаана Кэрэ.

1. Мөхөмөд Сүрү.
эрэн. Дьокуускай, 2002.
2. Уткин К.Д. Сах сааһаттан
Дьокуускай, 2000.
3. Попов В.Н. Барылдан
Кини киниэхэ сыһыана. Дьо
куускай, 2009.
4. Уткин К.Д. Ыйыллыбыт үлэ.
Иккис оһук
1. Уткин К.Д. Сах сааһаттан
Дьокуускай, 2000.
2. Попов В.Н. Дьон- сэрэг ор
толугар. Якутскай, 1979.
3. Попов В.Н. Бигэ эрэллээ
дьоннор. Якутскай, 1988.

Иитиллээччилэрэ дириг махталынан ахталлар

Кэпсиэхпин баҕарабын. Бу оскуолаҕа үгүс буюйун учуутал үлэлээн, патриотическай иити тыына күүстээх.

Октябрина ОКОРОКОВА.

Кинилэртэн биридэстэрэ – Аҕа дойду сэриитин кыттылааҕа, РФ үөрэҕириитин туйгуна, “Кыһыл сулус” уордьан кавалера Петр Егорович Спиридонов буолар. Кини төрөөбүт сылын көрсө, аҕатын олохтуттан кыһа – Дмитрий Петрович Коркин аатынан спортивнай Мусуой научнай сотруднига, РФ үөрэҕириитин туйгуна, Чурапчы улуусун Бочуоттаах олохтооҕо Анна Петровна Спиридонова кэпсээнин билсизбинтэ.

кыһа, икки уолун итэн, улаатыннарар, олоххо үктэннэрбитэ. 1957 с. аҕам Хатылы 7 кылаастаах оскуолатыгар үлэли сырыттааһына, РОНО бирикээһинэн, атырдьах ыйын 26 күнүттэн саҕа ЧПУ бааһыгар аһыллар интэринээт-оскуолаҕа старшай баспытаа-талынан аныыллар. Оскуола 4 кылаастаах, 125 оҕолоох. Барыта саҕанаан хаач-чылыахтаах. Ити кэмгэ училище дириэктэринэн Д.Ф. Филиппов, завхотунан И.И.Чепалов буолбуттара. Тутта куоракка оҕолор танаастарын, ороннорун буллара уһун командировкаҕа барбыта. Интэринээккэ ЧПУ-ны бүтүрбүт, Аҕа дойду сэриитигэр кыттыбыт дьон үлэлээн ааспыттара. Ол

иһин патриотическай иити күүстээбэ. Макаренко мето-дынан үлэ барбыта.

Балаҕан ыйын 26 күнүгэр оскуола аһыллыбыта. Төгүстүү массына табаары өрүс уңуор үстэ куруустаан, туоратан бырахтарара. Манна улахан күүс-көмө Илья Ильич буолбута. Куорпустар оһоҕунан оттуллар этилэр. Саас оттук маһы бөлөмнөөһүнүгэ оскуола оҕоло-ро, иитээччилэр, учууталлар, техүлэһиттэр бары туруналлара.

Аҕам 1957-1963с. диэри үлэ-лээбитэ. 1962с. Кытай, Корея путе-вкатынан наҕараадалаабыта. Бу кэмнэри иппит оҕолорун ах-тыһыларыттан билсизбинтэ.

П.Спиридонов: 125 оҕо интэ-ринээт-оскуолаҕа үөрэнэр. Оҕолор 10 хоһунан ололорлор. Орон таҕаһа 3 төгүл уларыһар, аналлаах гардеробтар, тумба-лар бааллар. Куорпустаан көһө сылдьар вымпеллаах Соцкүрэх-тэһии тэриллэр.

С.Е. Аманатова: Петр Егорович Кытайга баран кэлбитэ. Кини Кытай дьоно хайдах курдук үлэһиттэрин, судургу-ларын, Кытай аатырар Истизнэ-тин, Корея Ченлимо диэн көтөн иһэр атын кэпсээбитэ.

В.А. Артемьев: Ол кэмгэ лаампа уота диэн суоҕа, чүмэчи сырдыгар дьарыктанарбыт. Ииттээччибит “сотору кэмнэн Ильяч уота биһиэхэ да кэлиэ,

оччоҕо оннооҕор утары истиз-нээ оҕолор сахсырҕаны белиз-тин көрүүххүт” диэн кэпсириин соҕо-махтайа истэрбит.

А.И. Васильева: Интэринээт-кэ саҕа таҕас, иһит-хомуос, мал-сал толору этэ. Кыра буолан хантан кэлбитин билбэт этибит. Кэли саҕаахтаах, старшай бас-пытааталбыт Петр Егорович, завхоз Илья Ильич, кастелянша М.Т. Спиридонова сыралаах үлэ-лэринэн ситиһиллибит.

Н.Н. Колесов: Петр Егорович фотокружогу салайара. Оҕоҕо эйбэс, элбэх кэпсээн-нээх этэ, балалайкаҕа үчүгэй-дик ооннуура. Баттаһын кэнигэр ньалҕаарыччы тараамыт, үрдүк сүүстээх, уһун синнигэс сирэйдээх, үрдүк, көбүс-көнө унуохтаах, куруук мичээрдии сылдьар киһи этэ. Баттахпы-тын машинканан кырыһан сы-рылатара.

П.Д. Осипов: Кини биридэ куул аҕаара теннис ракеткала-рын уонна мээчигин аҕалбыта. Биһиги онно үөрүү бөҕө буолбуп-пут. Оччолорго араас сылларга үлэлээн ааспыт учууталлартан И.А.Антипины, П.Е.Барахсано-вы, М.С.Листикованы, А.М.Ермо-лвеваны уонна Петр Егоровичы үчүгэйдик саныбын, махта-набын.

Е.В.Пудов: Интэринээппи-тигэр бэрээдэк байыаннай боу-лара. Стройунан остолобуойга,

оскуолаҕа барарбыт. Ороннор-бут кырымылаах, сыттыкпыт биир эрээт буолара.

В.П. Карпов: Кини туспа үөрэтэр ньымалардаах, оҕоло-ру бэйэтигэр тардар, улаханньык ыттыктыр интээччибит этэ. Сэринтэн аҕалбыт, махтээти-гэр, Чурапчы күөлүн уңуоргу өт-түгэр тийиэх айыллаах сытыы уотунан быһа курбуулуур ҕемен-хай трофейнай банаарыгар ым-сыһыран да биэрэрбит.

Петр Егорович Спиридонов үөрэтэн-итэн таһаарбыт оҕо-лоро бары олоххо суолларын булан, идэлээх үлэһит, ыал аҕа-лара, ийэлэрэ, эһэлэрэ, эбэлэрэ буолан ололорлор. Кинилэр ор-толоруттан үгүс биллэр дьон табыстылар: В.П.Карпов — оҕо-лорго ССРС чемпиона, Филипп Кронников — уордьаннаах Саха сириин бырамыысыланнаһын үлэһита, Федор Тимофеев — өрөспүүбүлүккэ биллэр эконо-мист, Виктор Малышев — нолуо-габай сулууспа үлэһитэ о.д.а.

Түмүктээн эттэххэ, Чурапчы-тааһы интэринээт-оскуолаҕа 58 сыл тухары төһөлөөх албач-учуутал, иитээччи, үлэһит үлэ-лээн-хамсаан, сүрэхтэрин сы-лааһын, үтүөкэн сылларын оҕо-лорго анаабыттара буолуой?! Бастаан олохтоммут үгэстэр кэ-лингги кыайыларга олук уур-буттара.

Устуоруйа чахчылар. Сэдэх дьылҕалаах лүһүгүрүүр тэлиэгэ

Марфа ЧИЧИГИНАРОВА

Аҕа дойду Улуу сэриитин кэ-мигэр Чурапчы оройуонун колхуостарын күүс өттүнэн хоту оройуоннарга көһөрүү быһымаах дьаһала тахсан, саха норуотугар сүҥкэн охсууну онорбута.

Күүс өттүнэн көһөрүллүү — киһи тылынан сатаан эппэт алдьар-хайа, издээни буолааҕа. Чу-рапчы дьоно ыал ыалынан хоту көһөрүллүбүтэ, төрөөбүт алаас-тан арахсан, туга-ханныга бил-либэт уустук дьылҕалаабыта. Ол билигин сүрэхтэн сүппэт-оспот баас буолан күннэтэ ах-тыллар.

Чурапчы оройуонугар 1939 сылтан улахан кураан күн-нэр-дьыллар саҕаламмыттара, аһыҥа ыһан сири-дойду куба-рыччы хаппыта. Ардах түспэк-кэ, күөлтэр, көлүкэлэр онгойо уолбуттара. Саамай улахан сут-кураан 1941 сыллаахха буол-бута. Оройуонна сыһыа киһи-сүөһү аччыктааһына саҕалам-мыта.

1942 сыл, атырдьах ыйыгар Чурапчы оройуонун 41 колхуо-һун хоту оройуоннарга — Кэбээ-йиҥэ, Эдьигэһиҥэ, Булуҥна көһөрөр туһунан Обком уураа-ҕа тахсыбыта.

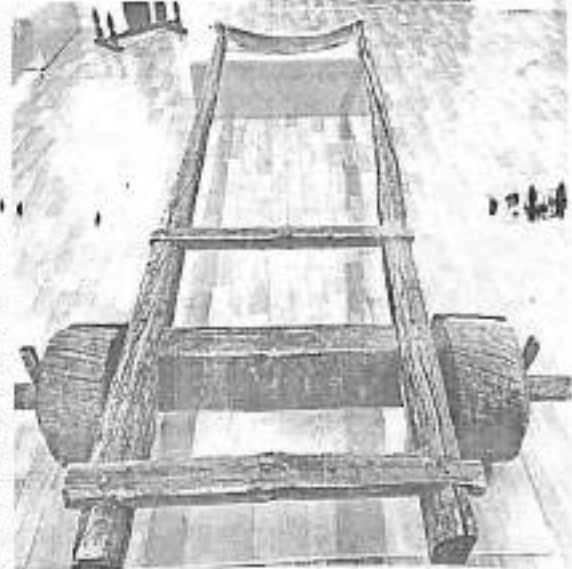
Хайдах да утарылаһан, ол дьаһалы кыайан тохтоппот-торун дьон бары чуолкайдык өйдөөн, хомуммутунан барбыт-тара. Онно аны Бээтээххэ диэри хайдах айанныыр туһунан биир улахан аймалдан буолбута. Кол-хуостарга бэрт аһыахтыы тэ-лиэгэ баара, көлө эмиз тийбэт этэ. Маныаха Чурапчы оройуо-нун райсэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлэ Н.Н. Барашков сатабыллаах толкуйунан су-дургутук уонна түргэнник тэ-лиэгэ онорорго турумуттара. Кини дьаһалынан колхуостар аайы уус дьон түмээн, икки хонук иһигэр уонтан тахсалыы, барыта 550-ча лүһүгүрүүр тэ-лиэгэни бөлөмнөөбиттэрэ. Оҕус тардарыгар анаан түөрт көлүө-һэлээҕи, ат тардарыгар анаан икки көлүөһэлээх чэпчэки тэ-лиэгэлэри онорбуттара.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин но-руодунан учуутала Дмитрий Павлович Чечебутов тэрийбит «Көһөрүллүү» мусуойугар Чу-рапчыбыт оройуонун 41 колхуо-һун — саҕа төрөөбүт эһээхэй оҕотуттан саҕалаан, аарыма кырдыабаастарга тийиэ, хоту Эдьигээн, Кэбээйи, Булуҥ оро-йуоннарыгар утаарыллыбыт испиһэктэрэ, эрэи-муну, ал-дьархайы көрсүбүт харах уулаах ахтыһылар, кэпсиир-көрдөрөр

үгүс ахсааннаах араас маты-рыһааллар, экспонаттар наарда-нан көрдөрүүгэ тураллар. Онон биир саамай дьон болҕомто-тун тардар экспонат — лүһү-гүрүүр тэлиэгэ буолар. Кытаанах нэһилиэгиттэн “Ярославская” колхуостан хоту Булуҥ оро-йуонугар сылдьыбыт Иван Да-нилович Лонгинов 1944 сыл-лаахха көһөрүллүүттэн тын-наах эргиллэн кэлбитэ. Кини ол алдьархай 25 сыла ааспы-тын кэнниттэн, тыада куобах-тыы сылдьан, оччолорго дьону кытта онгортон баран хааларбыт тэлиэгэтин түбөһэ көрөн, «ҥык» ғына түспүт: «Ээ, билингэ диэри сытар эбит дуу...» — диэн санаан ылыт. Тэлиэгэ бүтүн эбит эрээри, иһирик тыа сирэ-симнаан, тимиэрэ быһымтыы-быт, титирик бөҕө үүмүүт.

1992 сыллаахха Чурапчы-га Хоту көһөрүллүү 50 сылы-гар Көһөрүллүүгэ аһаҕастык мусуой тэриллэр сураһын истэн, илдьит мытар. Оччотоо-бу кэмгэ Дмитрий Павлович сопхуостан таһаҕас таһар мас-сыһынан көрдөһөн, Килэҥкигэ тийиэр, Иван Лонгиновы ыйда-ран булан, хас да буолан нэһи-лиэгтэн 16 биэрэстэ тэийичи Дьахтар Уңуоҕа диэн ааттаах сиргэ тийиэллэр. Күн аһаарыт-тан ордук кэм көрдөөн, иһирик

ойуур быһыт-тан нэһилэ булаллар. Ол 1942 сыллаах-ха көһөрүллүүгэ барарга анаан онгоһуллубут дүлүг көлүөһэ-лээх тэлиэгэни көһөрүллүү кыт-тылааҕа, оччо-лорго 16 саас-таах уол, Иван Данилович Лон-гинов бэйэтэ онорсубут эбит. Уонна тодо эрэ бу биир тэлиэгэ хаалан хаалбыт эбит. Бу лүһү-гүрүүр тэлиэгэ-бит мөлтөх уонна эрэйдээх өттө үгүс эбит. Мас көлүөһэлэрэ сүн-нүүн кытта аалсан, сороҕор киһи ыттарын, сороҕор киһи кыла-нарын курдук биир кэм кыы-бырдаан оҕолоро. Таһаҕастаах тэлиэгэ ыарахан бөҕө буоллаа. Мас маска аалсар күүһүттэн сотору-сотору умайыах айы-лаах буруолаан тахсара. Оччоҕо көлүөһэтин сүөһү иччэбэй саа-һынан сотон, иһигэр симэн иһэллэрэ. Аны тиит силиһигэр эбэтэр кыра чөҥөчөккө иҥин-нилэр да, хайдан хаалаллара. Оччоҕо аара тиити охторон,

быһыта эрбээн, онгору охсоот, айаннаабытынан бараллара. Ат-оҕус тийбэт буолан, манар ынахтары кытта көлүйбүттэрэ. Онон бу 81 саастаах лүһүгүрүүр тэлиэгэ оччотооҕу ыарахан кэм ыар ынчыгын, тынныах хэмин туоһута буолан, Көһөрүл-лүү мусуойугар хараллан сытар, ыччаттарга, дьонго-сэргэҕэ, кэлбит малдьыттарга оччотоо-бу историяны сырдатар. Дми-трий Павлович этэринэн, “бэйэ-тин да саҕа көһөнө көмүскэ атастаһыллыбат” биир сүдү экс-понат буолар.

Үнүкүүтэ уостубат тапталынан

Дьыллар-дьоннор. Манньк ааттаах кинигэҕэ Аксения уонна Наталья Посельскаялар туһунан олус иһирэх ахтыы кирирдэ.

Мария ГЕРАСИМОВА

Саха сириг бастакы көлүөнэ балерината Аксения Васильевна Посельская быйыл ахсынньы 24 күнүгэр төрөөбүтэ 100 сылын көрсө, Чурапчы улуусунан үнүкүү сайдан кэлбит историятын сэлэргинир "Үнүкүүтэ уостубат тапталынан" кинигэ үлэтэ бу күннэргэ үгэннээн бара турар. Бүгүн Посельскаялар кийинитэрэ хореограф идэтин баһылаан, уһун сылларга үнүкүү эйгэтигэр олохун аныы сылдьар Александра Алексеевна Посельская кинигэҕэ биэрбит ахтыытын кылгатаан кизин ааҕааччыга билиһиннэрбит.

Хангастан бастакы Аксения Посельская олохтор.

Умнуллубат мөссүөннэр

Бу ахтыыбар олохпор, дьылларбар, дьолбор көрсүбүт, сүгүктэн оруолу ылбыт Саха норуотун икки "Чулуу дьахталларын" туһунан кэпсэтиим.

1969 сыл үнүкүү кэрэ абылларга ылларан, Дьоккуускайдаагы култуурунай-сырдатар училище үнүкүүтэ салаатыгар туттарсан кирибитим. Уһун көрүдүөр устун көбүс-көнөтүк туттубут, бөтөҕөлөөх атахтарын тизэрэ үктээн, толук-мааны саха дьахтара хааман иһэрин – "ити Аксения Посельская диэн бастакы балерина, кини билигин үөрэтэр үһү", – диэн биригэ үөрэниэхтээх оҕолорум сибигинэйэн эппиттэригэр, сонурдуу, кэрэхсии, эмиз да толло, кэнниттэн одуулуу хаалбытым.

Хантан сэрэйиэхпиний, бу кытаанах, дьиппиэн көрүннээх, ол гынан баран, айыллаттан чоҕуллубут курдук быһыылаах таһаалаах, кэрэ сөбүлүүс Аксения Васильевна биригэ төрөөбүт убайын Федор Васильевич Посельский уолутар Василий Федоровичка кэргэн тахсан, кийинт кыыс буолан, аҕыйах сылыннан кини дьизэти аанын боруугун кыыста, сымиттэ арыйахпын... "Хайыа, бу кыыс" – диэн сана аллайан, учууталым ыга кууһан ылбытыгар, долгуйбут, куттаммыт санаам кизэр кыйданан, чэпчии түспүтүм. Сыбаайбабыт ыгырытыын көрөн баран: "Чурапчыга кыайан тахсыбаппын, бу иранскай матырыйаалынан сыбаайбаң пластын мин алгыһын курдук санаан тиктэн кэт", – диэн оччо-тооду кэмгэ сэдэхтик көстөр, бүтүннүү кылапачыгас танаһы бэлэхтээтэ. Роман Дмитриев Иранга туста сылдьан аҕалыт кэһинитэ эбит... Учууталым, эдэһийбит алгыһа тийиэн, бүтүн этэһигэ олохобут.

Посельскаялар аймах Чурапчы улуусун биригэ сиздэрэй айыллалаах, талааннаах дьон үүнэн-сирээдигэр тахсыбыт, баай историялаах ытык Мэлдьэхси сириттэн төрүттээхтэр. Мэлдьэхси хатыннардаах чараҕар, сибэккилээх хонуутугар дьизэрэнкэйдии ойон, дьахтыы даяан Кисининьэ оҕо сааһа аас-

пыта. Кинини ахсынньы аамдаан тымныытыгар төрөөбүтүн иһин Ахсынньыга диэн сахалыы сүрэхтэбиттэр. Сурукка ардыгар Кисининьэ, Аксения диэн суруйаллар.

Элбэх оҕолоох дьизэ кэргэнгэ иитиллэн, үөрэххэ тардыһан, Кисининьэ 1940 с. Саха тыйаатырын иһинэн мусукаалынай-вокальный кэлэктиппкэ үнүкүү салаатыгар кирибитэ. Талааннаах кыыһы таба көрөн, Москвага хореографическай училищега үөрэххэ ыллпыттара. 1946 с. кини туолбатах ыра санаатын олоххо киллэриэхтээх, утум салбааччыта Наташатын оҕолоһон, дойдутугар төннөн кэлэн, тыйаатырыгар салгыы үнүкүүлээн барбыта. "Сулуустаах чаас" тосхойбута – Марх Жирков, Герман Литинскэй айымньыларынан "Сир симэҕэ" бастакы национальнай балетка сүрүн оруолу киниэхэ, онтон Кисе Баргэн партиятын Иннокентий Христофоровка сүктэрбиттэрэ. Аан бастакынан атаһын төбөтүгэр дугунан "Кыһыл көмүс атаһ" диэн аат иҥериллэн, бу партияны кини итэҕэтиилээхтик толорбута. Салгыы, 1948 с. Б. Афанасьев "Вахчисарай фонтана" үйэлээх айымньытыгар Мария уобараһын чаҕылхайдык толорбутун көрөөччүлэр дохсун ытыс тыаһынан көрсүбүттэрэ.

Бу чаҕылхай уобарастар саха балетын историятыгар умнуллубат страницэ буолан хаалбытара. Балет артымыһын сценада олоҕо кылгас. Салгыы, Аксения Васильевна тапталлаах тыйаатырыгар балетнай труппа педагог-репетиторунан үлэтин саҕалаабыта. "Ньургун Боотур" операда, Иван Гоголев "Кыталыктар кырдаллара", Гран Григорян "Хотугу сибэкки" опереттатыгар, Тимофей Сметанин "Лоокуут уонна Ньургун" драматыгар умнуллубат сахалыы үнүкүүлэри туруорбута. Репертуарнай балеттарга ирдэбиллээх репетитор быһыытынан сыралаахтык үлэлээбитэ.

Халлаанга хараҕа былыттар бүрүүкээн, онно суох балыырга түбөһөн да баран, Аксения Васильевна күүстээх санаатын, бэйэтин кырдыгын, ырааһын дакаастаан, санаатын булгуруппажа, нарын саныгар сүгэн,

истин, изиинилээх тапталыгар куустаран, ханымк да хотугу сир буурятыгар оҕустарбакка, чутас дьонун, аймактарын көмөтүнэн тостубут кутун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ. Соҕотох кыһыгар тапталын иҥэрбитэ. Төһө да кинини умуллара, тэпсэ сатаабыттарын үрдүнэн, "Сымыла үрдүгэр кырдык дагдайарыны", дьон-сэргэ өйдөбүлүгэр, балет историятыгар сырдык сулус буолан үйэлэргэ хаалыаҕа...

1966 сылтан Өрөспүүбүлүкэтээҕи култуурунай-сырдатар училищега үнүкүү салаата арыллар буолан, сөбүлүүсүһүнэн уонна педагогунан аһаммыта. Дьэ, мантан саҕаламмыта – кини 20 сыл устата төһөлөөх элбэх үнүкүүһүт оҕолору үөрэтэн-такайан, өрөспүүбүлүкэ араас мунуктарыгар көччөх гынан көтүлүүтэ буолуой?! Аксения Васильевна манна өссө биригэ талаана арыллыбыта – айыллаттан ананан кэлбит педагог, уһуулааччы буолара.

Аксения Васильевна билигин үһүс сылы быһа "Классической үнүкүү" уонна "Үнүкүү композицията" диэн үнүкүүнү айан таһаарар, үнүкүү ис хоһоонун тутулун, хамсаныытын чоҕуйан таһаарар предметтэргэ үөрэппитэ. Оччоттон кини саха үнүкүүтүн өрө туттут, сайыннарбыт эбит. Оччолорго билигин курдук аныгы технология, фонограмма, флешка, бэл, магнитофон да суох кэмигэр, байаныһын аттыгар быар куустан олоһон, бэйэтин куолаһынан мелодияны иһитиннэрэр. Онуоха байаныспыт Иннокентий Парфенов сонно тутта хаба тардан, нотага таһааран оонньуура.

Биригэ түгэни куруук санаан кэлээччибит – Суон Кадырович Хозраткулов диэн узбек учууталлана сылдьыбыппыт. Арай, биригэ, Суон Кадырович уутугар-хаарыгар кириэн, сахалыы марш муусукатыгар, атахпытын наһаа үөһэ көтөхтөрөн "дьизэрэнкэйдэтэ" сырыттаһына, аан тэлэллэ түстэ да, Аксения Васильевна кириэн кэллэ, сирэйэ дьэс кытарбыт уонна кыһырыт куолаһынан: "Суон Кадырович, не трагайте больше якутский танец!", – диэн баран, ааны тыастаахтык сабан тахсан бар-

быта. Билигин даҕаны, учууталбыт даҕаны, соһуйан хаалан, чоҕумча саҕата суох хамсаабакка турбулпут. Суон Кадырович ити кэнниттэн Саха үнүкүүтүн үөрэтэрин тохтоппута. Аксения Васильевна ити курдук, Саха үнүкүүтүгэр харыстабыллаахтык сыһыаннаһарын кэнники өйдөбүтүм.

Билигин – Чурапчыттан төрдүө этибит: Мин, Скрябин Ганя, Новгородова Маша уонна Кардашевская Варя. Билиэхэ, чурапчыларга, олус чугас сыһыаннаах этэ. Үөрэх кэнниттэн барыбытыгар да ийэли сыһыаннаах, куруук күлүү-хаады тылынан хаарыйан, дьүһүн хоһуйан күллэртиирэ. Дьизэтигэр ыгыран, Чурапчы сыллаах этин балконттан киллэртэрин, ыргыччы миин буһаран тото-хана аһыырбыт. Соҕорор, бөтүөнүнэн арымылаах алаады буһаран аҕалан күндүлүүрэ. Хаста да даачатыгар ылдыттаабыппыт. Түһүк сабыһын саптаран, уоту умуруортаран баран "абааһылаары" кэпсэтэрин сөбүлүүрэ. Дьизэтин-уоттан тэлэһинэ сылдьар тыа оҕолоругар амаархык да сыһыаннаспыт эбит.

Оччолорго кыһа Наталья Семеновна тыйаатырга балет артымыһынан үлэлиирэ. Кини ыгырытынан "Жизель", "Толубой Дунай", "Чурумчуку" уо.д.а. балеттарга сылдьан дьоллоһорбут. Кэтиллибит эргэ пуанталаары хомуйан биэрэҕинэ, билигинтэн ордук табыллыбыт дьон суох буолара.

Аксения Васильевна сүрдээх аймаҕымсах, төрөөбүт Мэлдьэхситин дьонун-сэргэтин хос ааттарыгар тийиэ ааҕа билэр. Аймах-билэ дьонугар куруук көмөлөһөр. Айаны кыайар эрдэҕинэ, Чурапчынан, Мындаҕайынан, Мэлдьэхсинэн, Дирингинэн күндү ылдыт буолан аһара. Биригэ төрөөбүт балтын уолун Кешаны оҕо онгостон иппитэ.

Сахабыт сиригэр балет искусствота уонна саха үнүкүүтэ сайдарыгар бэйэтин үөрэнээччилэрин үһүйбүт сүдү кылаата күн бүгүн үйэлээх, кэнээс-килээх, кэнчээрилээх. Кини үөрэнээччилэрин үөрэнээччилэрэ бүгүн Саха сириг барытын үнүкүүлэтэллэр, кини боочара олбөт-сүппэт аналлаах, ураты суоллаах-истээх. Тааттаҕа "Добродоһуу", Хангаласка "Эркээнигэдэр сааһа", Чурапчыга "Дьизэрэнкэ", "Көлүкэчээн", Мэҥэ Хангаласка "Кыталык", Уус Алданга "Кэнчээри", Сунтаарга "Алгыс", Дьоккуускайга "Чэчир", "Вдохновение", "Тулуй" уо.д.а. үгүс ахсааннаах үнүкүү кэлэктииптэрин салайааччылары, бары Аксения Васильевнага үөрэммит оҕолоро буолаллар.

Чаҕылхай Сулуустуу күлүмнээн ааспыт саха бастакы балерината, "Көмүс атаһ", "Сир симэҕэ" Аксения Васильевна аатын үйэтитэн, 2002 с. төрөөбүт улуусун Диринг мусукаалынай оскуолатыгар кини аата иҥэриллибитэ.

2004 с. "Аксения уонна На-

таля Посельскаялар ааттарын Өрөспүүбүлүкэтээҕи хореографическай училищега иҥэрбиттэрэ. Сыллата ахсынньы 24 күнүгэр А.В. Посельская аатынан, бастаан училище иһинэн, билигин Өрөспүүбүлүкэтээҕи таһынан "Үнүкүү туруорааччылар" куонкурустара ыытылаллар.

Билигин дьизэ кэргэн Посельскаялар ааттарыттан, кэлин аймактар холбоһон, 14-с сылын "Бастын ситиһинилээх үөрэнээччигэ" анал истипиэндийэни тартарыт. Бу үтө үгэһи кэлин оҕолорбут, сизинэрбит салгыахтара диэн бигэ эрэллээхпит.

Утум салбааччы

Туох барыта бу олоххо ситистээх-мутуктаах. Ийэтин Аксения Васильевнаны, аҕатын Семен Сюльскайы сырдык ааттарын үйэтиппит, дьохунуук ааттаппыт, ийэтин суолун утумнаабыт Наталья Семеновна Посельская Новосибирскайга хореографическай училищени бүтэрэн, өр кэмнэргэ Суорун Омоллоон аатынан Опера уонна Балет тыйаатырыгар балет артымыһынан, педагог репетиторунан үлэлээбитэ.

Дойдуга дьалхааннаах 90-с сыллар кэмнэригэр, элбэх туруорсуу, кэпсэтии түмүгэр, Наталья Семеновна ыра онгостубут баҕа санаатын дьүккүөрдээхтик туруорсан, олоххо киллэртэр дьоллоох дьоро чааһа үүмүтэ.

Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастакы Бэрэсидьиэнигэр М.Е. Николаевка приемига кириэн, иһтиэхтии сылдьар ыра санаатын, Саха сиригэр балет артымыстарын үөрэтэн, уһуйан таһаарар үөрэх кыһатын аһарга наадатын туруорсубута. Михаил Ефимович олус болҕойон истибитэ, сэргээбитэ, өйөөбүтэ.

1995 с. ыам ыйын 5 күнүгэр М.Е. Николаев ыйааһынан "Өрөспүүбүлүкэтээҕи хореографическай училище" аһыллыбыта. Уһук Илингэ балет искусствотын үөрэтэр суос-соҕотох үөрэх кыһата үлэтин саҕалаабыта.

Наталья Семеновна тус-бэйэтин көтүлүүһүнүнэн Ю.Н. Григорович курдук улуу маэстроу, биллиилээх балетмейстери кытта сибээһи олохтоон, үтүмэн үлэни ытан, 1999 с. Опера уонна Балет тыйаатырын сценатыгар П.Чайковскай "Лебединое озеро" балет туруоруллан, аан дойдуга классиката Саха сириг көрөөччүлэригэр быһыһын арылбыта. Итинтэн салгыы 2004 с. С.Прокопьев "Ромео и Джульетта", 2014 с. А.Хачатурян "Спартак" балеттар турбуттара. Сүрүн оруолларга уонна маассабай сценада училище выпускниктара ситиһинилээхтик үнүкүүлүлэр. Бу сүгүктэн ситиһинилэр, көрөөччүлэр ытыстарын тыаһа барыта – Наталья Семеновна балетка анаабыт олохун тыпчалаа, мунутуур кыайыта.

Александра Посельская.

